

بررسی نقش آموزه‌های اعتقادی و نظامی اسلام بر دکترین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در دوران هشت سال دفاع مقدس

غلامعلی رشید^۱

عبدالمحمد رئوفی نژاد^۲

تاریخ دریافت: ۳/۳/۸۹

تاریخ پذیرش: ۵/۴/۸۹

چکیده

هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی نقش آموزه‌های اعتقادی و نظامی اسلام بر دکترین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در دوران هشت سال دفاع مقدس بود، که بر این اساس سؤال اصلی و سئوالات فرعی پژوهش مطرح شدند. جامعه آماری پژوهش ۱۰۰۰ نفر از فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در دوران هشت سال دفاع مقدس بود که پس از تدوین ابزار اندازه‌گیری و تأیید اعتبار ($\alpha=88\%$) و روایی آن، پرسشنامه نهایی در بین اعضای نمونه آماری (۱۵۰ نفر) توزیع گردید. در نتیجه انجام پژوهش، مهمترین ابعاد و مؤلفه‌های آموزه‌های اعتقادی و نظامی اسلام و مهمترین مؤلفه‌های دکترین عملیاتی سپاه در دوران هشت سال دفاع مقدس به ترتیب اهمیت مشخص شدند، همچنین نتایج حاصل از آزمون همبستگی نشان داد که میان آموزه‌های اعتقادی و نظامی اسلام با دکترین عملیاتی سپاه در دوران هشت سال دفاع مقدس رابطه مثبت وجود دارد و این رابطه بر مبنای ضریب همبستگی پیرسون به ترتیب معادل $0/524$ و $0/574$ می‌باشد، که رابطه نسبتاً قوی‌ای را از نظر شدت را نشان می‌دهد. از آزمون رگرسیون و تحلیل مسیر نیز نتایج ارزشمندی به دست آمد، به این ترتیب که آموزه‌های اعتقادی اسلام بر دکترین عملیاتی سپاه به میزان $0/7581$ تاثیر دارد و آموزه‌های نظامی اسلام بر دکترین عملیاتی سپاه به میزان $0/7877$ تاثیر دارد.

کلید واژه‌ها

دکترین عملیاتی سپاه- آموزه‌های اعتقادی اسلام- آموزه‌های نظامی اسلام- دفاع مقدس.

^۱ استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی

^۲ عهده‌دار مکاتبات و دانش آموخته دکترای علوم دفاعی - راهبردی

مقدمه

اسلام به عنوان کامل‌ترین دین، همان‌گونه که بایدها و نبایدهای فردی را مشخص و تکالیف انسان در این دنیا را معین کرده، برای سامان بخشیدن به امور سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مسلمانان نیز اصول و مقرراتی را وضع نموده و حاکمان را بر جاری نمودن این قوانین و مقررات در عرصه اجتماعی و سیاسی فراخوانده است. بر اساس وضع چنین تکلیفی برای سامان بخشیدن به امور اجتماعی، اگر حفظ، بقاء و امنیت جامعه اسلامی در برابر هرگونه تجاوز خارجی را از وظایف و تکالیف اصلی و اولیه حکومت اسلامی تلقی نمائیم، کنکاش در مبانی اندیشه اعتقادی و نظامی اسلام از مقدمات اولیه تنظیم امور نظامی یک جامعه اسلامی به شمار خواهد رفت. در دوران هشت سال دفاع مقدس، فرماندهان با بهره مندی از اعتقادات و آموزه‌های اعتقادی و نظامی اسلام، توانستند دکترین، استراتژی، تاکتیک و شیوه‌های جدیدی را بر جنگ حکم‌فرما نمایند که نتیجه آن چیزی جز پیروزی نبوده است. لذا شناسایی این دکترین و بررسی و سنجش میزان تأثیرگذاری آموزه‌های اعتقادی و نظامی اسلام بر آن لازم و ضروری به نظر می‌رسد.

بیان مسئله

مفهوم جنگ در آموزه‌های اعتقادی اسلام به منزله عملیات خصمانه‌ای که امروزه تحت عنوان (جنگ) در دنیا متداول است، نمی‌باشد و اینگونه جنگ‌ها در فرهنگ اسلامی ارزشی ندارد، آنچه در اسلام دارای ارزش است جهاد فی سبیل... است. در قرآن واژه جهاد فی سبیل... در مورد جنگ مقدس و واژه سفک دماء (خونریزی) در مورد جنگ‌های نامشروع به کار رفته است. بنا بر آموزه‌های اعتقادی اسلام در جنگ یا جهاد، بر خلاف جنگ‌های معمولی، هدف کشتار انسانها، کشور گشایی، غارت و چپاول نبوده بلکه نجات انسانها و سعادت آنان مورد نظر می‌باشد که در قرآن کریم آیه ۲۵۱ سوره بقره ضمن تاکید بر دفاعی بودن جنگ می‌فرماید:

«... لَوْلَا دَفَعَ اللهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ...»

«چنانچه خداوند گروهی از مردم را با گروه دیگر دفع نماید همانا زمین دچار فساد می‌گردد...»

فرهنگ ایثار و شهادت، رشد باورهای دینی، فضایل اخلاقی، معنوی، اخلاص و خودباوری و... از جمله آموزه‌هایی هستند که در زمان جنگ متجلی شده و بر شکل‌گیری و اجرای دکترین سپاه در هشت سال دفاع مقدس نقش موثری داشته‌اند که این مهم برای هیچ‌کسی پوشیده نیست ولی متأسفانه تاکنون بنا به هر دلیلی نقش آموزه‌های اعتقادی و نظامی اسلام به صورت شفاف و روشن احصاء و مستند نگردیده است.

از آنجایی که نگارنده در دوران هشت سال دفاع مقدس حضور فعال داشته و از نزدیک تاثیر آموزه‌های فوق‌الذکر را لمس و تجربه نموده است همواره این سؤال مطرح بود که فرماندهان سپاه چقدر از آموزه‌های اعتقادی و نظامی اسلام متأثر بوده‌اند؟ و این امر در شکل‌گیری و اجرای دکترین سپاه چقدر تأثیر داشته است؟ این پژوهش در پی پاسخ به سؤال فوق‌الذکر بوده و در قید حیات بودن و آشنایی با فرماندهان ارشد دوران دفاع مقدس را فرصت مغتنمی می‌داند تا با انجام یک پژوهش کاملاً علمی تاثیر آموزه‌های اعتقادی و نظامی اسلام بر دکترین عملیاتی سپاه را بررسی، تجزیه و تحلیل و مکتوب نماید، تا راهنمای آیندگان باشد.

بنابراین در این پژوهش تأثیر آموزه‌های دین اسلام که در ذهن و اندیشه فرماندهان سپاه پاسداران وجود داشته و با توجه به هدایت و راهنمایی این تعالیم و آموزه‌ها، دکترین عملیاتی سپاه را در دفاع مقدس تنظیم نموده و از آنها الهام گرفته و بر اساس آنها حرکت و عمل کرده‌اند، را بصورت پیمایشی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می‌دهیم.

ضرورت و اهمیت تحقیق

دین اسلام در همه امور دنیوی و اخروی دارای طرح و برنامه‌ای است، حتی در مسائل نظامی نیز مبانی و اصول مشخصی دارد که این آموزه‌ها در زمان صدر اسلام و در دوران دفاع مقدس و همچنین در لبنان و فلسطین کارآمدی خود را به اثبات رسانده است. لذا ضرورت دارد آموزه‌های فوق‌الذکر کاملاً به صورت شفاف احصاء و مکتوب شده و تأثیر آنها بر دکترین سپاه و پیروزی در دفاع مقدس مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گیرد. از طرف دیگر با توجه به قرابت بازنشستگی فرماندهان

دفاع مقدس ضروری است که میزان تأثیرگذاری آموزه‌های فوق از زبان طراحان دکتربین نظامی سپاه باز تعریف گردیده و به صورت مکتوب تدوین شده تا در مواقع لزوم مورد بهره برداری قرار گیرد. در بررسی تأثیر آموزه‌های اعتقادی و نظامی بر شکل‌گیری دکتربین عملیاتی سپاه، علاوه بر دلایل فوق، توجه به موارد زیر با نگاه به آینده ضرورت دارد:

۱- به قدرت رسیدن اسلام در زمان پیامبر اکرم (ص) و غلبه بر حکومت‌های آن زمان؛ پیروزی انقلاب اسلامی در هشت سال دفاع مقدس و پیروزی حزب ... لبنان بر قدرت پنجم نظامی جهان (اسرائیل) و ... نشأت گرفته از آموزه‌های اعتقادی دین مبین اسلام بوده و این پیروزی‌ها همگی گواه این مطلب است که تنها راه کار، بهره‌گیری از آموزه‌های اعتقادی و نظامی اسلام به منظور تبیین دکتربین نظامی به ویژه دکتربین عملیاتی سپاه پاسداران می‌باشد.

۲- گسترش و توسعه تفکر انقلاب اسلامی در سایر نقاط جهان بر اساس سیاست دفاعی حضرت امام خمینی (ره) می‌طلبد که هر چه سریعتر این دکتربین مکتوب گردد تا قابل انتقال و استفاده برای سایر دولتها و نیروهای انقلابی مسلمان در جهان باشد.

۳- با توجه به گذشت ۳۰ سال از عمر انقلاب اسلامی ایران و حضور نسل اول و دوم در این صحنه، ضرورت تبیین این دکتربین برای نسل سوم در این مقطع زمانی احساس می‌شود.

۴- اشاعه، گسترش و توسعه دکتربین عملیاتی سپاه، مستلزم تدوین و مکتوب نمودن آن با استفاده از نظرات فرماندهان جنگ به عنوان عاملان و شاهدان عینی ضروری است.

۵- عالی‌ترین مراکز دانشگاهی بویژه دانشگاه‌های نظامی و امنیتی کشور که می‌باید در زمینه توسعه و آموزش این دکتربین تلاش نمایند، فاقد منابع و مستندات مدون هستند.

۶- مکتوب نمودن این تجارب می‌تواند اندوخته ارزشمندی برای آیندگان باشد، تا در حوادث آینده مورد بهره‌برداری قرار گیرد.

اهداف تحقیق

هدف اصلی

دستیابی به میزان تأثیر آموزه های اعتقادی و نظامی اسلام بر دکترین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در دوران هشت سال دفاع مقدس.

اهداف فرعی

- ۱- شناخت آموزه های اعتقادی اسلام در امر دفاع.
- ۲- شناخت آموزه های نظامی اسلام در امر دفاع.
- ۳- بازشناسی آموزه های اعتقادی اسلام در دوران هشت سال دفاع مقدس.
- ۴- بازشناسی آموزه های نظامی اسلام در دوران هشت سال دفاع مقدس.
- ۵- شناسایی عوامل و بررسی دکترین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در دوران هشت سال دفاع مقدس.

سؤالات تحقیق

سؤال اصلی

آموزه های اعتقادی و نظامی اسلام بر دکترین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در دوران هشت سال دفاع مقدس چه تأثیری داشته اند؟

سؤالات فرعی

- ۱- ابعاد و مؤلفه های آموزه های اعتقادی اسلام در دفاع مقدس کدامند؟
- ۲- ابعاد و مؤلفه های آموزه های نظامی اسلام در دفاع مقدس کدامند؟
- ۳- ویژگی های دکترین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در دوران هشت سال دفاع مقدس چه بوده است؟
- ۴- چه رابطه ای بین آموزه های اعتقادی و نظامی اسلام با دکترین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در دوران هشت سال دفاع مقدس وجود داشته است؟

متغیرهای تحقیق

متغیرهای مستقل

آموزه های اعتقادی اسلام - آموزه های نظامی اسلام

متغیر وابسته

دکترین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع تحقیقات کاربردی و توسعه ای می باشد که مبتنی بر رویکرد علمی از روش علی و توصیفی از نوع پیمایشی استفاده می نماید.

جامعه آماری تحقیق

در تحقیق حاضر، فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در زمان هشت سال دفاع مقدس به عنوان جامعه آماری طرح در نظر گرفته می شوند.

نمونه آماری تحقیق، حجم نمونه و روش محاسبه

روش نمونه گیری در این تحقیق، از نوع نمونه برداری تصادفی طبقه ای بوده و حجم نمونه با استفاده از روش برآورد حجم نمونه کوکران محاسبه گردید، که ۱۵۰ نفر برآورد گردید.

روش جمع آوری اطلاعات

الف) منابع کتابخانه ای (کتاب، مجله، جزوه، مقاله، اینترنت)

ب) روش مصاحبه (مصاحبه با فرماندهان ارشد سپاه در دوران دفاع مقدس)

ج) ابزار پرسشنامه: با توجه به اینکه در پژوهش های قبلی مطالعات مشابهی صورت نگرفته بود، لذا امکان استفاده از ابزارهای اندازه گیری استاندارد وجود نداشت و تصمیم بر این شد تا ابزار مناسبی تدوین گردد. پرسشنامه پژوهش با بهره گیری از نظرات اساتید راهنما، مشاور، و برخی فرماندهان ارشد سپاه تدوین شد، سپس به منظور پیش آزمون در میان ۳۳ نفر از فرماندهان و صاحب نظران توزیع گردید.

پرسشنامه پژوهش شامل ۳۲ سؤال و چهار بخش اصلی بود. بخش اول مربوط به آموزه های اعتقادی اسلام (شامل ۱۲ سؤال)، بخش دوم مربوط به آموزه های نظامی

اسلام (شامل ۷ سؤال)، بخش سوم مربوط به دکترین عملیاتی سپاه (شامل ۱۱ سؤال)، و ۲ سؤال نیز در مورد تأثیر کلی آموزه‌های اعتقادی و نظامی بر دکترین عملیاتی سپاه مطرح شد.

اعتبار و روایی ابزار گردآوری اطلاعات

الف) اعتبار

در طرح حاضر، به منظور سنجش اعتبار پرسشنامه از شاخص آلفای کرونباخ استفاده شد. در این راستا پس از توزیع پرسشنامه در بین ۳۳ نفر از خبرگان زیرمجموعه نمونه آماری، آلفای کرونباخ محاسبه گردید که نتیجه بدست آمده برابر با $0/8849$ درصد بدست آمد. بنابراین از آنجا که آزمون Alpha برای سنجش اعتبار در پرسشنامه توزیعی، بسیار بالاتر از $0/7$ بدست آمده است؛ اعتبار پرسشنامه تایید گردید.

ب) روایی

به منظور تعیین روایی ابزار اندازه‌گیری، از دو روش روایی محتوا و روایی عاملی در این پژوهش استفاده گردید. ابتدا با استفاده از مبانی نظری و مطالعات کتابخانه‌ای و سپس با دریافت نظرات کارشناسی از اساتید صاحب‌نظر دانشگاه و در نهایت با کسب نظرات و دیدگاه‌های فرماندهان عالی سپاه روایی ابزار تحقیق از حیث محتوا به تایید رسید.

در پایان به جهت کمی سازی میزان روایی و نشان دادن میزان صحت نظرات کارشناسان فوق، ابزار طراحی شده در بین ۳۳ نفر از اعضای جامعه آماری توزیع گردید و جهت بررسی روایی از تحلیل عاملی استفاده شد که روایی پرسشنامه در سطح بالایی تایید گردید.

شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها

داده‌های تحقیق بر اساس مفاهیم آمارهای توصیفی و استنباطی و با استفاده از نرم‌افزار SPSS به دو صورت زیر تجزیه و تحلیل شدند:

الف) تجزیه و تحلیل توصیفی که در آن آماره‌های توصیفی از قبیل میانگین، واریانس و انحراف معیار به همراه جداول ساده و توافقی و نمودارهای مختلف درج گردیده و توصیف‌های لازم ارائه شد.

ب) تجزیه و تحلیل استنباطی که بسته به اسمی، رتبه‌ای یا فاصله‌ای بودن داده‌ها از آزمون‌های آماری و تحلیلی از قبیل آزمون Chi-squar، آنالیز واریانس و آزمون همبستگی جهت سنجش میزان تاثیرات هر کدام از آموزه‌های اعتقادی و نظامی اسلام بر دکرترین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در دوران ۸ سال دفاع مقدس و نیز سنجش رابطه یا تفاوت نظرات نمونه‌های آماری استفاده شده و تعمیم‌پذیری نتایج حاصل از نمونه‌های آماری به جامعه آماری تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است. برای تحلیل دقیق داده‌ها از روش‌های زیر استفاده شد:

۱) روش CSM

۲) آزمون‌های همبستگی

۳) تحلیل رگرسیون

۴) تحلیل مسیر

مبانی نظری تحقیق

الف) آموزه‌های اعتقادی اسلام

هر چیزی که نوعی پیوند قبلی با انسان داشته و فرد آنرا باور داشته باشد، اعتقاد می‌نامند. طبق یک تقسیم‌بندی کلی و معروف آموزه‌های دینی را به سه بخش زیر تقسیم می‌کنند:

۱- اصول دین یا آیه محکمه: اعتقادات یا اصول دین همان پنج اصل معروف توحید، عدل، نبوت، امامت و معاد می‌باشند.

۲- فروع دین یا شریعت- شریعه عاده: فروع دین نیز مشتمل بر ده اصل معروف نماز، روزه، حج، جهاد، خمس، زکات، امر به معروف و نهی از منکر و تولی و تبری است.

۳- مباحث اخلاقی، سنه قائمه: اخلاقیات نیز همان فضائل و رذائل می‌باشند.

ما در این پژوهش هر سه بخش اعتقادی، فقهی و اخلاقی را مدنظر قرار داده ایم و پس از بررسی کلیه متغیرها، مهمترین مولفه های مربوطه به آموزه های اعتقادی اسلام به شرح زیر انتخاب شدند :

- ۱) اعتقاد به خداوند متعال
 - ۲) اعتقاد به ولایت معصومین علیهم السلام
 - ۳) اعتقاد به انجام تکلیف الهی
 - ۴) اعتقاد به قضا و قدر
 - ۵) اعتقاد به امدادهای غیبی
 - ۶) نقش رهبری و ولایت فقیه
 - ۷) اعتقاد به حقانیت رزمندگان اسلام
 - ۸) اعتقاد به نصرت الهی
- مؤلفه های فوق از منابع مختلفی مورد بررسی قرار گرفتند که برخی از آنها عبارتند از: (قرآن کریم)، (نهج البلاغه)، (امام خمینی، ۱۳۷۹ق، ۱۳۹۰ق، ۱۳۷۸ش)، (مصباح یزدی، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶)، (مطهری، ۱۳۷۲)، (طبرسی، ۱۳۷۹ق)، (طباطبائی، ۱۳۹۴ق)، (شیخ حر عاملی، ۱۴۱۱ق)، (مجلسی، ۱۳۶۳، ۱۳۶۶)، (دوانی، ۱۳۶۰)، (نوری، ۱۳۷۷)، (حلبی، ۱۳۸۱)، (ابن عدی، ۱۳۷۲)، (ابن مسکویه، ۱۳۸۱)، (فیض کاشانی، ۱۳۳۹)، (محمدی ری شهری، ۱۳۷۷)، (زکّار، ۲۰۰۷م)، (طریحی، ۱۳۶۲)، (المشاط، ۱۴۲۶ق)، (العسلی، ۱۴۱۳ق)، (نجفی، ۱۴۰۰ق)، (علامه حلی، ۱۳۳۳)، (نوری، ۱۳۷۵)، و (سبحانی، ۱۳۸۳).

قطعاً علاوه بر موارد فوق الذکر آموزه های دیگری نیز می توان یافت و علت عدم ذکر آنها این است که بسیاری از این آموزه ها قابلیت ادغام و تداخل در یکدیگر را داشته و می توانند زیر مجموعه یک عوامل کلی تر قرار گیرند. یا برخی از آنها قابل تقسیم و تفصیل به چند آموزه دیگر هستند و چون اینگونه مباحث بصورت دقیق قابل مرزبندی نبود بر اساس نظر اساتید به همین مقدار بسنده شد.

ب) آموزه های نظامی اسلام

در این پژوهش آموزه های نظامی مورد تأکید قرآن کریم و روایات، به عنوان مبنا قرار گرفتند و این آموزه ها بر اساس روند تحولات نظامی در دوران هشت سال دفاع مقدس مورد بحث قرار گرفتند. بر اساس بررسی های به عمل آمده از منابع مختلف: (هیثمی، ۱۹۹۸م)، (بخاری، ۱۴۰۷ق)، (ابن هشام، ۱۳۶۳)، (ابن کثیر، ۱۴۰۸ق)، (واقعی، ۱۳۶۹)، (طوسی، ۱۳۹۳ق)، (غلامعلی رشید، ۱۳۸۶)،

(درویدان، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷)، (انصاری و دیگران، ۱۳۸۷)، (حسین علایی، ۱۳۸۶)، در نهایت ما برخی از آموزه هایی که جنبه کلی و عمومی داشته و در هر جنگی باید مورد عمل قرار گیرند را به شرح زیر مورد تحلیل قرار دادیم:

۱- آمادگی نظامی ۲- مقابله به مثل ۳- غافلگیری ۴- اصل فرماندهی ۵- اصل بسیج عمومی

ج) مؤلفه‌های دکترین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در هشت سال دفاع مقدس

با توجه به مطالعات و بررسی‌های انجام شده و مصاحبه‌هایی که با فرماندهان ارشد سپاه صورت گرفت و مشاهدات نگارنده مؤلفه‌ها و ویژگی‌های دکترین عملیاتی سپاه در طول هشت سال دفاع مقدس به شرح ذیل بیان شدند:

۱- اجتناب از پذیرش قواعد کلاسیک

با توجه به اینکه عملیات‌های دوران دفاع مقدس در شرایطی نابرابر انجام می‌شد و از طرفی عدم موفقیت طرح‌های کلاسیک در عملیات‌های آغازین دفاع مقدس، فرماندهان سپاه پاسداران به این نتیجه رسیدند که بهره‌گیری و استفاده از روشها و فنون کلاسیک گذشته نمی‌تواند روش موفقی باشد. بر اساس همین باور فرماندهان سپاه روشهای کلاسیک، فنون جاری و قوانین موجود را به هم زده و با نو اندیشی و تفکر خلاق، بدعت‌ها و پدیده‌های نو و تقریباً ناشناخته‌ای را در قواعد عملیات ایجاد نمودند، که این قواعد کم کم تبدیل به سنت شدند.

۲- عدم اعتقاد به وجود بن بست

یکی از مؤلفه‌های اساسی در شکل‌گیری دکترین عملیاتی سپاه در طول دوران دفاع مقدس، عدم اعتقاد به وجود بن بست در عملیات‌ها بود و در اندیشه فرماندهان سپاه وجود بن بست در عملیات معنی و مفهومی نداشت. این اعتقاد نشأت گرفته از باورها و آموزه‌های دینی بود زیرا به امدادهای غیبی و پیروزی و نصرت الهی بر اساس آیه ۶۹ سوره عنکبوت ایمان داشتند.

۳- خلاقیت و نوآوری

یکی دیگر از مؤلفه های مهم دکترین عملیاتی سپاه در دفاع مقدس خلق رویه ها و تاکتیک های جدید و متناسب با شرایط محیطی جنگ بود. به عبارت دیگر از بارزترین ویژگی های دکترین سپاه، انعطاف پذیری ذهنی و استقلال عمل در عملیات ها بوده است. فرماندهان سپاه وقتی که به موانع و بن بست ها برخورد می کردند تسلیم شرایط نمی شدند بلکه صحنه های جدیدی را می آفریدند.

۴- اطلاعات دقیق و سریع

جمع آوری اطلاعات اگر چه برای سپاه بسیار دشوار بود و از طرق سخت از قبیل فرستادن غواصان و افراد به عمق مناطق عراقی و یا از طریق عکس های هوایی حاصل می شد، ولی به هر حال سپاه کورکورانه عمل نمی کرد بلکه اطلاعات مورد نیاز خود را از طرق مختلف جمع آوری و پس از تجزیه و تحلیل عملیات را طراحی و اجرا می نمود.

۵- غافل گیری جامع

از اصل غافل گیری در صدر اسلام نیز استفاده می شد. سپاه اصل فوق را بصورت همه جانبه استفاده می کرد یعنی فقط به غافل گیری زمان حمله و عملیات بسنده نمی کرد بلکه در انتخاب و اجرای تاکتیک ها، زمین و استراتژی از اصل فوق استفاده می کرد. در کجا، کی، چگونه و با چه ابزاری عملیات را انجام دهد را با هم ترکیب و مخلوط می کرد که باعث غافل گیری دشمن می شد البته تلاش می کرد هم دشمن را غافلگیر کند و هم اینکه در دام دشمن غافلگیر نشود که نتیجه آن انجام تک و پاتکهای سریع بود.

۶- مردمی کردن دفاع

یکی دیگر از خصوصیات موثر دکترین سپاه که قدرت دفاعی سپاه را پایان ناپذیر کرد، مردمی کردن دفاع مقدس بود که از طریق بسیج امکان پذیر شد. مردمی کردن دفاع ظرفیت ناشناخته ای را در عرصه دفاع مقدس مطرح نمود که قطعاً بدون کمک مردم این پیروزی های بزرگ امکان پذیر نبود. مردمی کردن دفاع هم جنبه پشتیبانی

داشت و هم آستانه تحمل جنگ را در جامعه بالا برد، به گونه ای که مصائب و مشکلات ناشی از جنگ در بین همه مردم تقسیم شدند.

۷- ایجاد تصویر مقدس و ارزشی از دفاع

در واقع جنگ از جمله مفاهیم مذموم در جوامع بشری است که مفاهیمی از کشتار و خون ریزی را به همراه خود دارد و همه انسانها به نوعی از جنگ و خونریزی نفرت داشته و از انجام و ادامه آن اکراه می ورزند. البته جهاد در راه خدا از این قاعده مستثنی است که سپاه از این قاعده به خوبی بهره برد و اکراه از جنگ را به جاذبه تبدیل نمود. همین امر شوق شهادت و گریه و زاری برای حضور در جنگ، صبر و تحمل، تکریم خانواده های شهدا و جانبازان و رزمندگان را در جامعه فراهم نمود. سپاه با الهام از فرمایشات رهبر فرزانه انقلاب توانست برکات جنگ و پیامدهای مثبت آن را به مردم تفهیم نماید و همین امر باعث علاقه و جذابیت جنگ شد.

۸- مقابله به مثل مشروط

یکی از مولفه هایی که دکترین عملیاتی سپاه را از سایر دکترین های عملیات نظامی کشورها متمایز نمود، مقابله به مثل در عملیات ها بود که مشروط به رعایت آموزه های اعتقادی و نظامی اسلام شکل گرفت. عدالت در برخورد با دشمن و عدم افراط در مقابله به مثل از جمله مولفه هایی بودند که در انجام عملیات ها ملاحظه می شدند، زیرا اگر سپاه در مقابله به مثل افراط می کرد و بر اساس آموزه های نظامی اسلام عمل نمی کرد، کینه ای در دل دشمن ایجاد می شد که این کینه ممکن بود زمینه مقاومت را فراهم نماید. یا حتی نزد مردم کشورمان از مشروعیت دفاع بکاهد. به همین منظور سپاه از حدود اسلامی تعدی نکرد و دفاع ما عنوان «دفاع مقدس» به خود گرفت.

۹- تکلیف گرایی به جای نتیجه گرایی

عامل دیگری که در شکل گیری دکترین عملیاتی سپاه نقش موثری داشت عمل به تکلیف بود این اصل موجب می شد که فرماندهان سپاه هیچ وقت از رحمت خدا ناامید نشده و اعتقاد به نصرت الهی همواره در دل سپاهیان موج می زد.

۱۰- ولایت مداری

ولایت گرایی و ولایت مداری فرماندهان سپاه از مولفه های اصلی دکترین عملیاتی سپاه محسوب می شد. امام در طول دفاع مقدس آرمان‌هایی را مطرح می کردند که در ذهن و قلب فرماندهان سپاه جاری می شد. برای مثال وقتی که امام می فرمودند که تا رفع فتنه می جنگیم ، آرمان بزرگی را مطرح می نمود و آحاد جامعه از جمله فرماندهان سپاه خود را برای جنگی بزرگ و طولانی آماده می کردند یا در نتیجه حقارتی که امام از دشمن ایجاد می کرد، سپاهیان احساس قدرت بیشتری می کردند.

۱۱- سازماندهی سپاه

از دیگر ویژگی های دکترین عملیاتی سپاه می توان به سازماندهی آن اشاره نمود. ساختار سپاه به گونه ای بود که سریعاً با شرایط و موقعیت‌های مختلف سازگاری پیدا می کرد . این امر از انعطاف‌پذیری ذهنی فرماندهان سپاه نشأت می گرفت و از طرف دیگر سبک و چابک بودن ساختار سازمانی سپاه نیز اجازه سازگاری و تغییر با شرایط و انعطاف‌پذیری را فراهم می نمود.

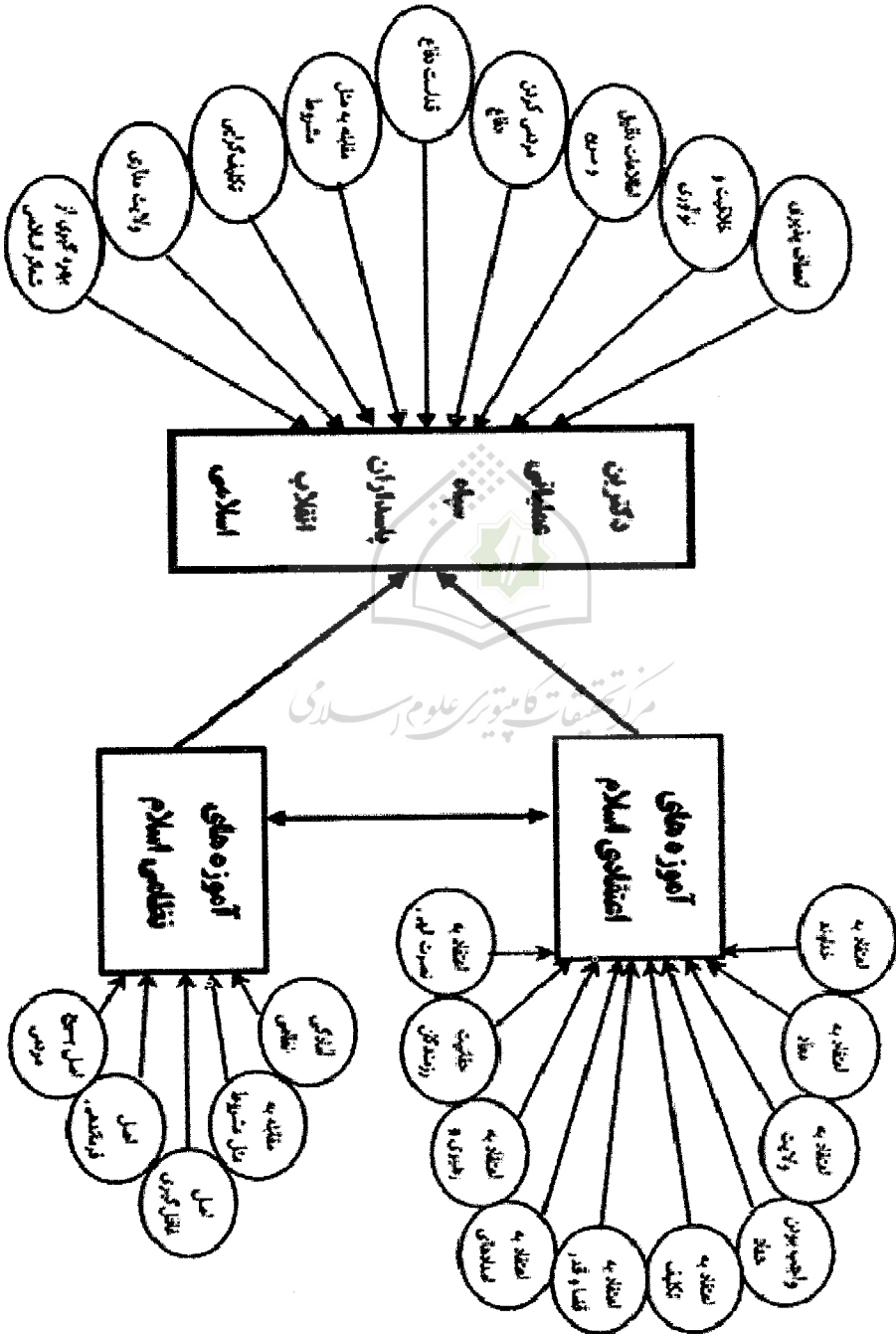
۱۲- شیوه فرماندهی

از دیگر مؤلفه های تأثیرگذار بر دکترین عملیاتی سپاه شیوه مدیریت فرماندهان بود. سبک مدیریتی فرماندهان سپاه متخصر به فرد بود و با کلیه شیوه های فرماندهی واحدهای نظامی دنیا متفاوت بود علاوه بر ویژگی های فردی فرماندهان سپاه که بسیار مخلص، صادق، مؤمن، صمیمی و... بودند، در عملیات نیز دوشادوش و کنار سایر رزمندگان قرار می گرفتند و خود را در کانون خطر قرار می دادند، حتی در خطر پذیری پیشتازتر از سایر رزمندگان بودند که همین امر انرژی بیشتری به رزمندگان می بخشید.

۱۳- بهره گیری از شعائر اسلامی

یکی دیگر از ویژگی های دکترین عملیاتی سپاه استفاده از شعائر اسلامی در طول دفاع مقدس بود. با توجه به اینکه کشور ما یک کشور اسلامی است و مردمان آن مسلمان و شیعه می باشند، سپاه پاسداران در طول دفاع مقدس رابطه و پیوند مستحکمی بین شعائر اسلامی و دفاع ایجاد کرده و به خوبی از آن در طول دفاع

مقدس بهره برد. نتایج حاصل از بررسی آموزه های اعتقادی اسلام، آموزه های نظامی اسلام و دکترین عملیاتی سپاه را می توان به صورت یک تصویر کلی در قالب مدل زیر نشان داد :

یافته های پژوهش

اطلاعات حاصل از پرسشنامه‌ها در دو بخش روش‌های توصیفی و استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. که نتایج حاصل به صورت زیر بود :

ارتباط ویژگیهای جمعیت‌شناختی با مولفه‌های مربوط به آموزه‌های اعتقادی اسلام به شرح زیر بود:

• با افزایش سن، درجه نظامی و مسئولیت پاسخگویان، میزان اعتقاد به خداوند متعال افزایش می‌یابد.

• با افزایش سابقه حضور در جبهه و مسئولیت پاسخگویان، میزان اعتقاد به معاد افزایش می‌یابد.

• با افزایش سطح تحصیلات و درجه نظامی پاسخگویان، میزان اعتقاد به امدادهای غیبی افزایش می‌یابد.

• با افزایش سابقه حضور در جبهه و درجه نظامی پاسخگویان، میزان اعتقاد به رهبری و ولایت فقیه افزایش می‌یابد.

• با افزایش بازه سنی پاسخگویان، میزان اعتقاد به حقانیت رزمندگان اسلام افزایش می‌یابد.

ارتباط ویژگی‌های جمعیت‌شناختی با مولفه‌های مربوط به آموزه‌های نظامی اسلام به شرح زیر بود:

• بین ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و مولفه‌های مربوط به آموزه‌های نظامی اسلام ارتباط خاصی مشاهده نشد.

ارتباط ویژگی‌های جمعیت‌شناختی با مولفه‌های مربوط به دکرین عملیاتی سپاه به شرح زیر بود:

• با افزایش سن پاسخگویان، میزان انعطاف‌پذیری در عملیای نظامی سپاه پاسداران افزایش می‌یابد.

• با افزایش سطح تحصیلات و درجه نظامی پاسخگویان، میزان خلاقیت و نوآوری در عملیاتهای نظامی سپاه پاسداران افزایش می‌یابد.

• با افزایش سطح تحصیلات، درجه نظامی و مسئولیت پاسخگویان، میزان دسترسی به اطلاعات دقیق و سریع در عملیات‌های نظامی سپاه پاسداران افزایش می‌یابد.

• با افزایش درجه نظامی پاسخگویان، میزان رعایت اصل مردمی کردن دفاع در عملیات‌های نظامی سپاه پاسداران افزایش می‌یابد.

• با افزایش سن، سطح تحصیلات، درجه نظامی و مسئولیت پاسخگویان، میزان رعایت مقابله به مثل مشروط در عملیات‌های نظامی سپاه پاسداران افزایش می‌یابد.

• با افزایش سن میزان رعایت تکلیف‌گرایی به جای نتیجه‌گرایی در عملیات‌های نظامی سپاه پاسداران افزایش می‌یابد.

• با افزایش سن، درجه نظامی و مسئولیت پاسخگویان، میزان رعایت ولایت‌مداری در عملیات‌های نظامی سپاه پاسداران افزایش می‌یابد.

• با افزایش سن میزان بهره‌گیری از شعائر اسلامی در عملیات‌های نظامی سپاه پاسداران افزایش می‌یابد.

میانگین امتیازات و اهمیت مولفه‌های مربوط به آموزه‌های اعتقادی اسلام به ترتیب رتبه با روش CSM به شرح زیر بود:

ردیف	عنوان مولفه‌ها	میانگین امتیاز	میانگین اهمیت	درصد اهمیت نهایی مولفه‌ها با تلفیق میانگین امتیاز و اهمیت
۱	اعتقاد به خداوند متعال	4.94	4.96	97.77
۲	اعتقاد به رهبری و ولایت فقیه	4.85	4.92	96.93
۳	اعتقاد به حقانیت رزمندگان اسلام	4.86	4.87	96.2
۴	اعتقاد به معاد	4.78	4.88	95.6
۵	اعتقاد به ولایت معصومین (ع)	4.88	4.83	95.21
۶	اعتقاد به نصرت الهی	4.73	4.83	94.67
۷	اعتقاد به جهاد	4.71	4.87	94.13

93.33	4.78	4.67	اعتقاد به انجام تکلیف الهی	۸
82.93	3.99	4.15	اعتقاد به امدادهای غیبی	۹
75.47	3.83	3.77	اعتقاد به قضا و قدر	۱۰
۹۲.۳۲	4.7	4.65	آموزه های اعتقادی اسلام	

میانگین امتیازات و اهمیت مولفه های مربوط به آموزه های نظامی اسلام به ترتیب رتبه با روش CSM به شرح زیر می باشد :

ردیف	عنوان مولفه ها	میانگین امتیاز	میانگین اهمیت	درصد اهمیت نهایی مولفه ها با تلفیق میانگین امتیاز و اهمیت
۱	اصل بسیج مردمی	4.77	4.87	91.66
۲	اصل فرماندهی	4.69	4.67	89.93
۳	آمادگی نظامی	4.25	4.2	85.07
۴	مقابله به مثل مشروط	4.06	4.01	81.2
۵	اصل عاقل گیری	4.05	4.06	81.07
	آموزه های نظامی اسلام	4.35	4.39	۸۵.۷۹

میانگین امتیازات و اهمیت مولفه های مربوط به دکترین عملیاتی سپاه به شرح زیر می باشد :

ردیف	عنوان مولفه ها	میانگین امتیاز	میانگین اهمیت	درصد اهمیت نهایی مولفه ها با تلفیق میانگین امتیاز و اهمیت
۱	ولایت مداری	4.89	4.96	97.73
۲	تکلیف گرایی به جای نتیجه گرایی	4.67	4.77	93.33
۳	ایجاد تصویر مقدس و ارزشی از دفاع	4.65	4.77	92.93

۹۲.۱	۴.۸۱	۴.۷۰	اصل مردمی کردن دفاع	۴
۹۰.۲۷	۴.۶۶	۴.۵۱	بهره گیری از شاعران اسلامی	۵
۸۸.۶۴	۴.۷۱	۴.۶۱	اخلاقیت و نوآوری	۶
۸۷.۲	۴.۲۴	۴.۳۶	دسترسی به اطلاعات دقیق و سریع	۷
۸۵.۳۳	۴.۱۵	۴.۲۷	انعطاف پذیری	۸
۸۱.۴۷	۳.۹۷	۴.۰۷	مقابله به مثل مشروط	۹
۸۹.۸۹	۴.۵۴	۴.۵	دکترین عملیاتی سپاه	

بررسی ارتباط بین آموزه‌های اعتقادی و نظامی اسلام با دکترین عملیاتی سپاه

دکترین عملیاتی سپاه	آموزه‌های نظامی اسلام	آموزه‌های اعتقادی اسلام	همبستگی	
.۵۲۴ (**)	.۴۰۸ (**)	۱	همبستگی	آموزه‌های اعتقادی اسلام
			پیرسون	
.۰۰۰	.۰۰۰	.	سطح معنی داری	آموزه‌های نظامی اسلام
			همبستگی	
.۵۷۴ (**)	۱	.۴۰۸ (**)	پیرسون	آموزه‌های نظامی اسلام
			سطح معنی داری	
۱	.۵۷۴ (**)	.۵۲۴ (**)	همبستگی	دکترین عملیاتی سپاه
			پیرسون	
.	.۰۰۰	.۰۰۰	سطح معنی داری	دکترین عملیاتی سپاه
			همبستگی	

**همبستگی با ۹۹٪، اطمینان و ۰۱٪ خطا معنی دار می‌باشد.

بررسی ارتباط بین مولفه های مربوط به آموزه های اعتقادی اسلام با دکتربین عملیاتی سپاه

همبستگی	اعتقاد به خداوند متعال	اعتقاد به معاد	اعتقاد به ولایت معصومین	اعتقاد به جهاد	اعتقاد به تمام تکلیف های	اعتقاد به فضا و قدم	اعتقاد به اعدای غیبی	اعتقاد به رهبری و ولایت فقهی	اعتقاد به حقانیت پیامبران اسلام	اعتقاد به معصومیت ائمه	دکتربین عملیاتی سپاه	ضرب همبستگی
	288(**)	346(**)	406(**)	394(**)	200(*)	192(*)	242(**)	527(**)	287(**)	428(**)		
	000	000	000	000	004	018	003	000	000	000		

* همبستگی با 95٪ اطمینان و 05٪ خطا معنی دار می باشد.

** همبستگی با 99٪ اطمینان و 01٪ خطا معنی دار می باشد.

بررسی ارتباط بین مولفه های مربوط به آموزه های نظامی اسلام با دکتربین عملیاتی سپاه

همبستگی	آمادگی نظامی	مقایله به مثل مشروط	اصل غافل گیری	اصل فرماندهی	اصل پیچ مردمی	دکتربین عملیاتی سپاه پاسداران
	233(**)	269(**)	365(**)	370(**)	583(**)	
	004	001	000	000	000	
	150	150	150	150	150	

** همبستگی با 99٪ اطمینان و 01٪ خطا معنی دار می باشد.

در تحلیل رگرسیون، هدف پیش بینی تغییرات یک یا چند متغیر وابسته با توجه به تغییرات متغیرهای مستقل است. در این بخش نتایج به دست آمده از تحلیل رگرسیون برای متغیرهای اساسی تحقیق (آموزه های اعتقادی و نظامی اسلام، به عنوان متغیر مستقل و دکتربین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، به عنوان متغیر وابسته) به شرح ذیل می باشد.

۱- آزمون رگرسیون دو متغیره (آموزه های اعتقادی اسلام و دکتربین عملیاتی سپاه) که معادله رگرسیونی مربوط به رابطه این متغیرها بر اساس اعداد استاندارد شده به شکل ذیل است:

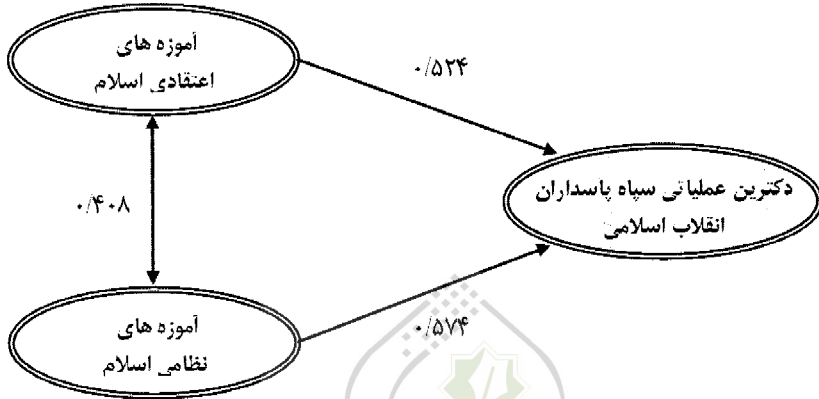
$$y'z = 0/524X_1$$

$$\text{Sig} = 0/000 \quad F=56.023$$

۲- آزمون رگرسیون دو متغیره (آموزه‌های نظامی اسلام و دکترین عملیاتی سپاه) که معادله رگرسیونی مربوط به رابطه این متغیرها بر اساس اعداد استاندارد شده به شکل ذیل است:

$$y'z = 0/574X_2$$

$$\text{Sig} = 0/000 \quad F=72.801$$

آزمون تحلیل مسیر و ترسیم دیاگرام تجربی

از آزمون تحلیل مسیر و ترسیم دیاگرام تجربی نیز نتایج ارزشمندی به دست آمد و جهت ترسیم دیاگرام تجربی، چهار عمل اساسی انجام گردید. علوم رسانی

الف) بررسی تاثیر مستقیم و غیرمستقیم و اثر کل آموزه‌های اعتقادی اسلام بر دکترین عملیاتی سپاه پاسداران

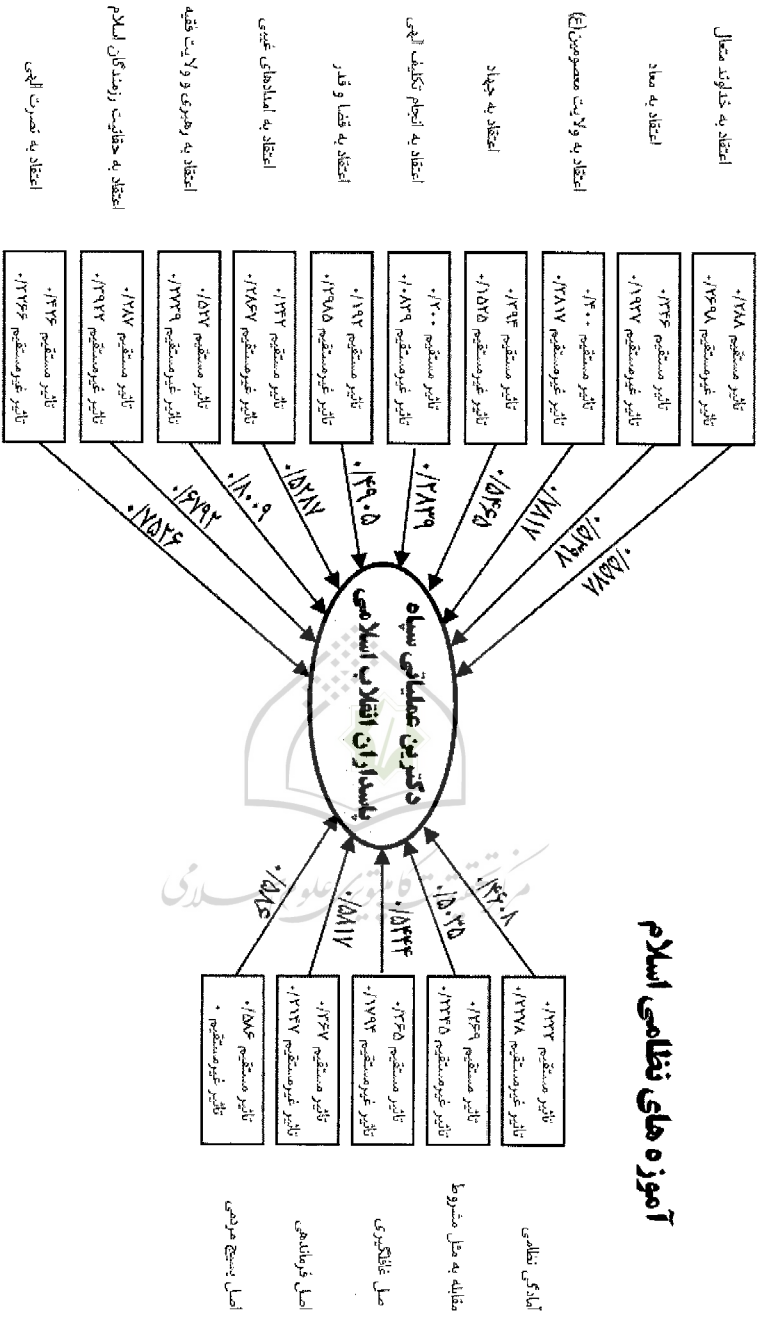
ب) بررسی تاثیر مستقیم و غیرمستقیم و اثر کل آموزه‌های نظامی اسلام بر دکترین عملیاتی سپاه پاسداران

ج) بررسی تاثیر مستقیم و غیرمستقیم و اثر کل مولفه‌های زیرمجموعه آموزه‌های اعتقادی اسلام بر دکترین عملیاتی سپاه پاسداران

د) بررسی تاثیر مستقیم و غیرمستقیم و اثر کل مولفه‌های زیرمجموعه آموزه‌های نظامی اسلام بر دکترین عملیاتی سپاه پاسداران

که خلاصه این اقدامات را می‌توان در دو شکل زیر مشاهده نمود:

آموزه های اعتقادی اسلام

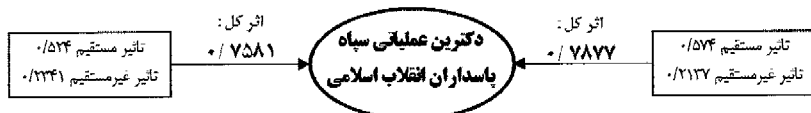

شکل شماره ۳: دیاگرام تجربی میزان تاثیر مستقیم و غیرمستقیم و اثر کل مولفه های زیر مجموعه آموزه های اعتقادی و نظامی

اسلام بر دکترین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

آموزه های نظامی اسلام

آموزه های اعتقادی اسلام

شکل شماره ۴: دیاگرام تجربی میزان تاثیر مستقیم و غیرمستقیم و اثر آموزه های اعتقادی و نظامی اسلام بر دکترین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

نتایج حاصل از پژوهش

نتایج حاصل در مورد سؤال اول پژوهش به صورت زیر می باشد:

نتایج حاصل در مورد سؤال اول پژوهش حاکی از این بود که مهمترین ابعاد و مؤلفه های آموزه های اعتقادی اسلام در دوران دفاع مقدس عبارتند از: اعتقاد به خداوند متعال، اعتقاد به معاد، اعتقاد به ولایت معصومین (ع)، اعتقاد به جهاد، اعتقاد به انجام تکلیف الهی، اعتقاد به قضا و قدر، اعتقاد به امدادهای غیبی، اعتقاد به رهبری و ولایت فقیه، اعتقاد به حقانیت رزمندگان اسلام، و اعتقاد به نصرت الهی.

نتایج آزمون CSM نشان داد در میان این مؤلفه ها، اعتقاد به خداوند متعال، اعتقاد به رهبری و ولایت فقیه و اعتقاد به حقانیت رزمندگان اسلام به ترتیب از نظر پاسخگویان بیشترین اهمیت را در میان سایر مؤلفه ها دارند.

نتایج حاصل در مورد سؤال دوم پژوهش به صورت زیر می باشد:

نتایج حاصل در مورد سؤال دوم پژوهش نشان داد که مهمترین ابعاد و مؤلفه های آموزه های نظامی اسلام در دوران دفاع مقدس عبارتند از: آمادگی نظامی، مقابله به مثل مشروط، اصل غافل گیری، اصل فرماندهی، و اصل بسیج مردمی.

نتایج آزمون CSM حاکی از این بود در میان این مؤلفه ها، اصل بسیج مردمی و اصل فرماندهی به ترتیب از نظر پاسخگویان بیشترین اهمیت را در میان سایر مؤلفه ها دارند.

نتایج حاصل در مورد سؤال سوم پژوهش به صورت زیر می باشد:

در رابطه با سؤال سوم تحقیق نتایج حاصل نشان داد که مهمترین مؤلفه های دکترین عملیاتی سپاه عبارتند از: ولایت مداری، تکلیف گرایی به جای نتیجه گرایی، ایجاد

تصویر مقدس و ارزشی از دفاع، اصل مردمی کردن دفاع، بهره‌گیری از شعائر اسلامی، خلاقیت و نوآوری، دسترسی به اطلاعات دقیق و سریع، انعطاف‌پذیری، و مقابله به مثل مشروط .

نتایج آزمون CSM نشان داد در میان این مؤلفه‌ها، ولایت مداری، تکلیف‌گرایی به جای نتیجه‌گرایی، و ایجاد تصویر مقدس و ارزشی از دفاع، از نظر پاسخگویان بیشترین اهمیت را در میان سایر مؤلفه‌ها دارند.

نتایج حاصل در مورد سؤال چهارم پژوهش

نتایج حاصل از آزمون همبستگی نشان داد که میان آموزه‌های اعتقادی و نظامی اسلام با دکترین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در دوران هشت سال دفاع مقدس رابطه مثبت و افزایش‌دهنده وجود دارد و این رابطه بر مبنای ضریب همبستگی پیرسون به ترتیب معادل ۰/۵۲۴ و ۰/۵۷۴ می‌باشد، که رابطه‌ای نسبتاً قوی را از نظر شدت را نشان می‌دهد. از آزمون رگرسیون و تحلیل مسیر نیز نتایج ارزشمندی به دست آمد، به این ترتیب که آموزه‌های اعتقادی اسلام بر دکترین عملیاتی سپاه به میزان ۰/۷۵۸۱ تاثیر دارد و آموزه‌های نظامی اسلام بر دکترین عملیاتی سپاه به میزان ۰/۷۸۷۷ تاثیر دارد.

محدودیت‌های پژوهش

مسلماً این طرح پژوهشی به مثابه هر پژوهش دیگری در حین اجرا با مشکلات و محدودیت‌هایی مواجه بوده است. در زیر به برخی از محدودیت‌ها و مشکلات این طرح پژوهشی اشاره می‌شود:

۱- در زمینه موضوع پژوهش، مطالعات محدودی صورت گرفته بود و سابقه مدون و علمی در دسترس نبود، به گونه‌ای که نمی‌توان به مقایسه تطبیقی نتایج حاصل با سایر پژوهشها پرداخت.

۲- در زمینه آموزه‌های اعتقادی و نظامی اسلام و دکترین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در دوران هشت سال دفاع مقدس، پژوهش قابل ملاحظه‌ای انجام نشده بود و لذا این امکان وجود نداشت که برای سنجش این متغیرها از ابزارهای سنجش موجود در سایر پژوهش‌ها استفاده نمود.

۳- محدودیت در وجود ادبیات بومی در رابطه با موضوع تحقیق، مخصوصاً در رابطه با دکترین عملیاتی سپاه، از عواملی بود که موجب شد در انجام این پژوهش، فرضیه پژوهشی مطرح نگردد، چرا که رابطه میان متغیرها قابل حدس نبوده و این روابط در قالب سئوالات پژوهشی مطرح شدند.

۴- یکی از محدودیت‌ها و مشکلات پژوهش حاضر کلی بودن موضوع پژوهش بود زیرا در هنگام اجرای پژوهش متغیرهای زیادی شناسایی شدند که کیفی بودن و ذهنی بودن متغیرها و کمی کردن متغیرهای ذهنی و کیفی از جمله مشکلات و محدودیت های این پژوهش مهم بود. لذا فرصت بسیاری صرف سنجش متغیرهای مستقل و وابسته و یافتن روابط بین آنها و تاثیر پذیری از یکدیگر گردید.

۵- یکی دیگر از محدودیتها و مشکلات پژوهشی مذکور دشواری دسترسی به منابع و مآخذ پژوهشی بود، اگر چه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در هشت سال دفاع مقدس دارای دکترین عملیاتی بسیار کارآمدی بود. ولی این دکترین در جایی ثبت و ضبط و مستند نشده بود و لذا یکی از دشواری پژوهش حاضر علاوه بر اینکه باید میزان تاثیر آموزه‌های اعتقادی و نظامی اسلام را بر دکترین عملیات سپاه می‌سنجید، می‌باید دکترین عملیاتی سپاه را نیز احصاء می‌کرد، که این مهم باید با دقت بسیار انجام می‌شد.

۶- یکی دیگر از محدودیت‌ها و مشکلات پژوهش حاضر، عدم دسترسی به فرماندهان سپاه در دوران هشت سال دفاع مقدس بود، زیرا اکثر نمونه های انتخاب شده از جامعه آماری دارای مسئولیت و فعالیت‌های پر مشغله‌ای بودند که دسترسی به آنها را با مشکل مواجه می نمود.

۷- از جمله محدودیت‌هایی که می‌توان در اجرای این پژوهش به آن اشاره نمود، پراکندگی جغرافیای نمونه‌های انتخاب شده بود، زیرا فرماندهان دوران هشت سال دفاع مقدس در جای جای ایران اسلامی پراکنده بودند و این پراکندگی، جمع آوری اطلاعات میدانی از طریق پرسشنامه را با مشکل مواجه می‌نمود. که

برای رفع این محدودیت افراد زیادی بسیج شده و مکلف به توزیع و جمع آوری فرم های تکمیل شده گردیدند .

۸- عدم دسترسی به آدرس فرماندهان هشت سال دفاع مقدس از محدودیتها و مشکلات دیگری بود که در هنگام اجرای پژوهش بوجود آمد که با تلاش و صرف وقت بسیار زیادی آدرس فرماندهان شناسایی شدند .

پیشنادهای پژوهش

الف) پیشنهادهای مبتنی بر نتایج پژوهش

مبنای پیشنهادات ارائه شده در این بخش بر اساس یافته ها و نتایج پژوهش بوده و بر اساس متغیرها و سئوالات اصلی پژوهش به سه قسمت اصلی زیر تقسیم می شود :

۱- تعمیق آموزه های اعتقادی اسلام

نتایج حاصل از یافته های پژوهش بیانگر این است که هر چه میزان آموزه های اعتقادی در سپاه پاسداران افزایش یابد، به همان اندازه دکتربین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی قرین موفقیت خواهد بود، لذا پیشنهاد می شود از کلیه امکانات و منابع برای تعمیق آموزه های اعتقادی فرماندهان و رزمندگان استفاده شود، از جمله :

❖ در انتخاب ، جذب و گزینش فرماندهان و اعضای سپاه پاسداران معیارهای اعتقادی و دینی مورد توجه بیشتری قرار گیرد . دقت بیشتر در جذب نیروهای ارزشی ، انقلابی و مؤمن به سپاه باعث افزایش میزان موفقیت در اجرای دکتربین عملیاتی سپاه پاسداران خواهد بود .

❖ در ارتقای مسیر شغلی و انتخاب به سطوح بالای فرماندهی ، عامل اعتقادات اسلامی به عنوان یکی از مهمترین معیارها مورد اهتمام قرار گیرد ، زیرا تاثیر فرماندهان سپاه پاسداران در زیر مجموعه بسیار زیاد بوده و به عنوان الگو و اسوه باید علاوه بر اینکه از ابعاد مختلف دارای صلاحیت و شرایط احراز باشد ، از بعد اعتقادات اسلامی نیز دارای صلاحیت و حداقل شرایط لازم باشند ، زیرا فرماندهان سپاه الگوی رفتاری زیر دستانشان به شمار می روند.

❖ با توجه به تاثیر زیاد آموزه های اعتقادی در شکل گیری دکترین عملیاتی سپاه پیشنهاد می شود، علاوه بر اینکه در گزینش اولیه نیروهای مؤمن و معتقد به موازین اسلامی تلاش شود، بلکه در طول دوران خدمتی نیروهای سپاهی نیز، دوره های آموزشی اعتقادی بر اساس سرفصل های مدون و دقیق طراحی شده و کلیه کارکنان مکلف به گذراندن دوره های فوق شوند. البته باید در اجرای دوره های آموزشی فوق به محتوی دوره ها، زمان، مکان و اساتید دوره ها عنایت ویژه ای گردد.

❖ پیشنهاد می شود که برای ارتقاء به سطوح بالای فرماندهی علاوه بر وجود سایر شرایط احراز، طی کردن دوره های آموزش اعتقادی نیز جزء شرایط لازم برای ارتقاء باشد.

❖ با عنایت به استقرار فرایند ارزشیابی نیروهای سپاه پیشنهاد می شود عوامل اعتقادی به عنوان یکی از مهمترین معیارهای ارزشیابی در ارزیابی عملکرد نیروهای سپاه پاسداران قرار گیرد و امتیاز بالایی برای این معیار در نظر گرفته شود.

❖ با عنایت به اینکه در بین مؤلفه های اعتقادی اسلام اعتقاد به خداوند متعال و رهبری ولایت فقیه از اهمیت و امتیاز بیشتری در بین پاسخگویان برخوردار بوده است، پیشنهاد می شود برای شکل گیری و اجرای دکترین عملیاتی سپاه نسبت به تقویت دو عامل فوق اهتمام بیشتری شود.

❖ بر اساس یافته های پژوهش اعتقاد به خداوند متعال بیشترین رابطه را با ولایت مداری و بهره گیری از شعائر اسلامی در دوران هشت سال دفاع مقدس داشته است، پیشنهاد می شود برای افزایش میزان اعتقاد به خداوند، به فرامین و سنت معصومین و ائمه (ع) و همچنین زنده نگهداشتن شعائر اسلامی توجه و اهتمام بیشتری شود، زیرا هرگونه تلاش برای ولایت مداری و برپایی شعائر اسلامی باعث افزایش اعتقادات مردم به خداوند شده و برعکس هر قدر اعتقاد به خداوند بیشتر می شود میزان ولایت مداری و حفظ و رعایت شعائر اسلامی نیز افزایش می یابد.

❖ اعتقاد به ولایت معصومین به عنوان یکی از مؤلفه های اعتقاد اسلامی بیشترین رابطه را با شعائر اسلامی در مؤلفه های دکترین سپاه پاسداران انقلاب اسلامی داشته

است لذا پیشنهاد می‌شود، برای افزایش اعتقاد به ولایت معصومین نسبت به حفظ و برپایی شعائر اسلامی اهتمام بیشتری شود.

❖ بین اعتقاد به جهاد به عنوان جزئی از آموزه‌های اعتقادی اسلام و ایجاد تصویر مقدس و ارزش از دفاع مقدس رابطه مستقیمی وجود دارد برای افزایش اعتقاد به جهاد پیشنهاد می‌شود تصویر مثبت و مقدسی از دفاع در اذهان ایجاد شود.

❖ بین اعتقاد به رهبری و ولایت فقیه و مردمی کردن دفاع مقدس ارتباط مستقیمی وجود دارد، لذا پیشنهاد می‌شود برای مردمی کردن دفاع اعتقادات مردم به ولایت فقیه را تقویت نمود، به عبارت دیگر برای افزایش اعتقاد به ولایت فقیه باید نسبت به مردمی کردن دفاع مقدس اهتمام بیشتری شود.

۲- پیشنهادهایی در زمینه آموزه‌های نظامی اسلام

پیشنهاد می‌شود برای افزایش میزان رعایت اصول، آموزه‌ها و دستورات اسلامی در اجرای دکترین عملیاتی سپاه، اعتقادات نیروهای سپاه تقویت شوند. زیرا هر تلاشی برای افزایش میزان اعتقادات دینی و اسلامی نیروهای سپاه تلاشی در جهت رعایت اصول و دستورات نظامی اسلام خواهد بود. در این راستا پیشنهاد می‌شود:

❖ با عنایت به نتایج حاصل از پژوهش، اصل بسیج مردمی با عنوان یکی از اصول آموزه‌های نظام اسلام در بین سایر اصول بیشترین اهمیت و تاثیر را بر دکترین عملیاتی سپاه در هشت سال دفاع مقدس داشته است، مردمی کردن دفاع هم جنبه پشتیبانی داشته و هم آستانه تحمل را در جامعه بالا می‌برد، به گونه‌ای که مصائب و مشکلات در بین همه مردم تقسیم می‌شوند. لذا پیشنهاد می‌شود علاوه بر تقویت این اصل مهم، همچنان بسیج مردمی به عنوان یکی از مهمترین راهبردهای سپاه پاسداران مورد اهتمام بیشتری قرار گیرد. زیرا بسیج و افزایش مشارکت مردم و افزایش حس مسئولیت‌پذیری نه تنها در زمان جنگ بلکه در زمان صلح نیز لازم و ضروری است.

❖ حفظ و افزایش توانمندی‌های بسیج و توسعه فرهنگ بسیجی در بین صنوف مختلف با روش‌های جدید باید مورد توجه مسئولین سپاه قرار گیرد. بسیج به عنوان بازوی سپاه و پل ارتباطی مردم باید همواره بصورت توانمند و پویا در صحنه

های مختلف مورد استفاده قرار گیرد و لذا پیشنهاد می شود بسیج نه تنها در زمان جنگ بلکه در کلیه احوال مورد عنایت و توجه قرار گیرد .

❖ با توجه به یافته های پژوهش، شیوه رهبری و مدیریت فرماندهان سپاه برخاسته از آموزه های نظامی اسلام یکی دیگر از عوامل موثر در دکترین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در هشت سال دفاع مقدس بوده است. لذا پیشنهاد می شود، شیوه رهبری، مدیریت و فرماندهی فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی بصورت علمی مستند شده و به عنوان یک مدل بومی ایرانی و اسلامی برای فرماندهان جدید آموزش داده شود . زیرا یکی از عوامل موفقیت دکترین عملیاتی سپاه، شیوه رهبری فرماندهان آن بود که متاثر از آموزه های اعتقادی و نظامی اسلام بوده است و امروزه اصول علمی حاکی از این است که شیوه های رهبری و مدیریت قابل آموزش و یادگیری هستند، پس باید در این خصوص تلاش های جدی صورت گیرد .

❖ آمادگی نظامی به عنوان یکی از مؤلفه های نظامی اسلام در موفقیت دکترین عملیاتی سپاه در ۸ سال دفاع مقدس تاثیر و رابطه مستقیمی داشته است. پیشنهاد می شود این راهبرد که در همه دکترین های نظامی دنیا مورد تاکید می باشد، بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد ، زیرا آمادگی نظامی یکی از شیوه های بازدارنده برای تهاجم دشمن محسوب می شود.

۳- پیشنهادهایی در زمینه دکترین عملیاتی سپاه پاسداران

❖ از مهمترین نتایج این پژوهش می توان به احصاء مؤلفه های دکترین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در هشت سال دفاع مقدس اشاره نمود. مؤلفه های مذکور بر اساس نظرات فرماندهان عالی سپاه در دوران دفاع مقدس ، اساتید حوزه و دانشگاه و از طریق مصاحبه با صاحب نظران دوران دفاع مقدس، احصاء و شناسایی شده اند . پیشنهاد می شود، دکترین عملیاتی سپاه پاسداران در دوران دفاع مقدس، در پژوهش جداگانه ای مورد بررسی قرار گرفته و مستند شود . بر اساس یافته های پژوهش، پیشنهادهای ذیر در زمینه دکترین عملیاتی سپاه پاسداران ارائه می شود.

❖ بر اساس نتایج به دست آمده ، در بین مؤلفه های شناسایی شده دکترین عملیاتی سپاه پاسداران در دوران دفاع مقدس پیروی از ولایت فقیه مهمترین و مؤثرترین ویژگی دکترین سپاه پاسداران در هشت سال دفاع مقدس معرفی شده است، لذا پیشنهاد می شود ولایت گرایی و ولایت مداری فرماندهان سپاه از مولفه های اصلی دکترین عملیاتی سپاه همچنان به عنوان محور اصلی در دکترین عملیاتی سپاه مورد توجه قرار گیرد .

❖ از مؤلفه های مهم دیگر که بیشترین اهمیت و تأثیر را در دکترین عملیاتی سپاه پاسداران در دوران هشت سال دفاع مقدس داشته است رعایت تکلیف گرایی به جای نتیجه گرایی بود، لذا پیشنهاد می شود ارزش های اعتقادی و دینی همچنان در بین نیروهای سپاه تقویت گردد و روح تکلیف گرایی توسعه و تعمیق بیشتری یابد. همچنین ساز و کارهای عملیاتی تکلیف گرایی و شیوه های مدیریت و رهبری تکلیف گرا در میان کلیه نیروهای سپاه توسعه و ترویج یابد .

ب) پیشنهادهایی برای مطالعات و تحقیقات آتی

پیشنهادهایی به شرح زیر برای مطالعات و تحقیقات آینده در رابطه با موضوع پژوهش قابل ارائه است :

❖ پیشنهاد می شود در تحقیقات آتی و مرتبط با این موضوع دامنه پژوهش محدودتر انتخاب شود، تا امکان بررسی های دقیق و جزئی تر فراهم گردد تا به جای سنجش کلیه متغیرهای اعتقادی و نظامی، یکی از این متغیرها به صورت دقیق و مطالعه موردی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گیرد. چرا که هر یک از این متغیرها به حدی گسترده و مهم هستند که مستلزم بررسی دقیق کیفی و کمی می باشند.

❖ این پژوهش به بررسی میزان تأثیر آموزه های اعتقادی و نظامی بر دکترین عملیاتی سپاه پاسداران از دیدگاه فرماندهان سپاه پرداخته است ، پیشنهاد می شود مشابه این پژوهش در بین رزمندگان اسلام در دوران هشت سال دفاع مقدس نیز انجام شود .

- ❖ پیشنهاد می‌شود مشابه این پژوهش در بین فرماندهان ارتش جمهوری اسلامی در دوران هشت سال دفاع مقدس نیز انجام شود.
- ❖ همچنین پیشنهاد می‌شود مشابه این پژوهش برای دکترین عملیاتی نظام جمهوری اسلامی در دوران هشت سال دفاع مقدس نیز انجام شود.
- ❖ پیشنهاد می‌شود پژوهشی تحت عنوان شیوه رهبری و فرماندهی فرماندهان سپاه پاسداران به صورت تطبیقی با سایر شیوه‌های رهبری و فرماندهی نظامیان در دنیا مورد بررسی قرار گیرد.
- ❖ پیشنهاد می‌شود پژوهشی تحت عنوان بررسی و مطالعه تطبیقی اصول حاکم بر دکترین نظامی و عملیاتی کشورهای مختلف صورت گرفته و نقاط قوت و ضعف آنها را باهم مورد مقایسه قرار دهد.

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

- ۱- قرآن کریم . . .
- ۲- « نهج البلاغه » (۱۳۵۱ ش)، ترجمه فیض الاسلام ، تهران.
- ۳- ابن کثیر دمشقی، اسماعیل (۱۴۰۸ق.)، « البداية و النهایه » ، تحقیق علی شیری ، بیروت: دار الاحیاء التراث العربی .
- ۴- ابن عدی، یحیی (۱۳۷۲ ش)، « تهذیب الاخلاق » ترجمه دکتر محمد دامادی ، موسسه آستان قدس، مشهد.
- ۵- ابن مسکویه، ابوعلی (۱۳۸۱ش) ، « تهذیب الاخلاق » ترجمه دکتر علی اصغر حلبی.
- ۶- ابن هشام (۱۳۶۳)، « السیره النبویه » ، تحقیق گروهی از نویسندگان ، قم: انتشارات ایران، چاپ مهر.
- ۷- العسلی، بسام (۱۴۱۳ ق.)، « المذهب العسکری الاسلامی » ، بیروت: دارالنفاس.
- ۸- المشاط، حسن بن محمد (۱۴۲۶ ق.)، « اناره الدجی فی مغازی خیرالوری »، چاپ دوم، جده: دارالمنهاج للطباعه و النشر .
- ۹- امام خمینی، روح الله (۱۳۷۹ق.)، « کتاب البیع »، جلد اول موسسه تنظیم و نشر آثار امام، قم.
- ۱۰- امام خمینی، روح الله (۱۳۹۰ ق.)، « تحریرالوسیله »، جلد اول، قم: موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان ، چاپ دوم .
- ۱۱- امام خمینی، روح الله (۱۳۷۸)، « صحیفه نور » ، جلد های : اول، ششم، دهم، دوازدهم، سیزدهم، چهاردهم، پانزدهم، شانزدهم، هجدهم و بیستم، قم: موسسه تنظیم و نشر آثار امام.
- ۱۲- انصاری ، درودیان ، نخعی (۱۳۸۷) ، « خرمشهر در جنگ طولانی »، مرکز اسناد دفاع مقدس، چاپ سوم .
- ۱۳- بخاری، محمد بن اسماعیل (۱۴۰۷ ق.)، « الصحیح » . تحقیق قاسم شماعی، بیروت: دارالقلم.

- ۱۴- حسین علایی (۱۳۸۶)، «نگاهی گذرا به نبرد فاو»، تقریرات درسی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.
- ۱۵- حلبی، علی اصغر (۱۳۸۱ ش)، «تهدیب الاخلاق» انتشارات اساطیر، تهران.
- ۱۶- درودیان، محمد (۱۳۷۸)، «جنگ بازیابی ثبات»، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، چاپ اول.
- ۱۷- درودیان، محمد (۱۳۷۹)، «نقش و تاثیر تحولات پس از فتح خرمشهر بر بلوغ و تکامل نیروی دفاعی ایران»، مجله سیاست دفاعی شماره ۳۱، سال هشتم شماره ۳، تابستان ۷۹.
- ۱۸- درودیان، محمد (۱۳۸۴)، «خرمشهر تا فاو»، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، چاپ هشتم.
- ۱۹- درودیان، محمد (۱۳۸۴)، «روند پایان جنگ»، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، چاپ اول.
- ۲۰- درودیان، محمد (۱۳۸۴)، «خونین شهر تا خرمشهر»، مرکز مطالعات و تحقیقات سپاه، چاپ هشتم.
- ۲۱- درودیان، محمد (۱۳۸۴)، «فاو تا شلمچه»، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، چاپ پنجم.
- ۲۲- درودیان، محمد (۱۳۸۴)، «شلمچه تا حلبچه»، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، چاپ چهارم.
- ۲۳- درودیان، محمد (۱۳۸۵)، «اجتناب ناپذیری جنگ»، مرکز مطالعات و تحقیقات سپاه، چاپ سوم.
- ۲۴- درودیان، محمد (۱۳۸۶)، «گزینه های راهبردی جنگ»، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، چاپ اول.
- ۲۵- درودیان، محمد (۱۳۸۷)، «آغاز تا پایان»، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، چاپ یازدهم.

- ۲۶- درودیان، محمد (۱۳۸۷)، « پایان جنگ »، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، چاپ اول.
- ۲۷- دوانی، علی، (۱۳۶۰-۱۳۵۷)، « نهضت روحانیون ایران » (۱۱ جلد)، جلد اول، تهران: بنیاد فرهنگی امام رضا (ع)، چاپ اول.
- ۲۸- زکار، دکتر سهیل (۲۰۰۷ م.)، « اربعه کتب فی الجهاد »، دمشق: دارالتکوین.
- ۲۹- سبحانی، جعفر (۱۳۸۳)، « فروغ ابدیت »، قم: بوستان کتاب، چاپ نوزدهم.
- ۳۰- شیخ حر عاملی، محمد حسن (۱۴۱۱ ق.)، « وسائل الشیعه »، قم: موسسه آل البيت عليهم اسلام، جلدهای پنجم، یازدهم و پانزدهم.
- ۳۱- طباطبائی، محمد حسین (۱۳۹۴ هـ ق.)، « المیزان فی تفسیر القرآن »، جلد نهم، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
- ۳۲- طبرسی، امین الاسلام فضل بن حسن (۱۳۷۹ ق.)، « مجمع البیان » داراحیاء التراث العربی، بیروت.
- ۳۳- طریحی، فخرالدین (۱۳۶۲)، « مجمع البحرين »، جلدهای سوم و چهارم، تحقیق: سیداحمد حسینی، المكتبة المرتضویة، تهران.
- ۳۴- طوسی، محمدبن الحسن (۱۳۹۳ ق.)، « المبسوط »، بیجا، المكتبة المرتضویة لاحیاء آثار الجعفریة.
- ۳۵- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۳۳۳)، « منتهی المطلب » چاپ رحلی سنگی، انتشارات وجدانی، قم، ش.
- ۳۶- غلامعلی رشید (۱۳۸۸)، « تاثیر عوامل ژئوپلتیک در راهبردهای دفاعی ایران در برابر عراق: مقطع قبل از انقلاب »، تقریرات درسی، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- ۳۷- فیض کاشانی، ملامحسن (۱۳۳۹)، « المحججه البیضاء » تحقیق علی اکبر غفاری، تهران: مکتبه الصدوق.

- ۳۸- مجلسی ، محمدباقر (۱۳۶۳)، « بحار الانوار » ، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوم.
- ۳۹- مجلسی ، محمدباقر (۱۳۶۶)، « مرآه العقول » ، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- ۴۰- مصباح یزدی ، محمدتقی (۱۳۸۵ ش)، « جنگ و جهاد در قرآن»، سخنرانی در دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.
- ۴۱- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۶)، « نگاهی گذرا به بسیج و بسیجی » ، مرکز انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ، قم .
- ۴۲- محمدی ری شهری ، محمد (۱۳۷۷)، « میزان الحکمه » تهران: انتشارات دارالحدیث.
- ۴۳- مطهری، مرتضی (۱۳۷۲)، «مجموعه آثار» انتشارات صدرا ، تهران ، جلد های اول و سوم.
- ۴۴- نجفی، محمدحسن (۱۴۰۰ق)، « جواهر الکلام » ، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ هفتم.
- ۴۵- نوری، حسین (۱۳۷۷)، « جهاد » ، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی ، چاپ نهم.
- ۴۶- نوری، میرزا حسین (۱۳۷۵)، « مستدرک الوسائل » ، قم: موسسه آل البيت عليهم السلام.
- ۴۷- واقدی، محمدبن عمر (۱۳۶۹)، « المغازی » ، ترجمه محمود مهدوی دامغانی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، چاپ دوم.
- ۴۸- هیثمی ، نورالدین (۱۹۹۸ م) ، « مجمع الزوائد » ، بیروت: دارالکتب العربیة .